

i vad mån man kan analysera dessa händelseförlopp som just karnevalistiska och vilken innebörd de får. Samtidigt som området framför skattehuset denna enda dag på året transformerades till en skämtens och lekfullhetens plats, som kan beskrivas och tolkas som en reflexiv arena där människor prövar värderingar bl. a. kring fusk, plikt, byråkrati och privatliv, så var resultatet av denna förvandling ändå ett bekräftande av administrativa regler och ett fasthållande av det bestående i samhället.

Vilken roll spelar medierna, när ritualer konstrueras i vår tids storstadsmiljöer, frågar sig Karin Becker i bokens avslutande text "Medierna och de rituella processerna". Författarens syfte är att påvisa hur medierna spelar en avgörande roll, när händelseförlopp övergår till att bli ritualer. Begreppet mediahändelse kan ges olika betydelser men här är innebörden och lärdomen den att medierna själva påverkar och förändrar en händelse genom sin närvaro. Journalisternas strävan att maskera förhållandet att representationerna är konstruerade och deras vilja att dölja sin egen påverkan är i själva verket en del i denna kulturella iscensättning. Med övertygande argumentation visar författaren hur medierna på en och samma gång synliggör kulturella processer och själva provocerar fram dem.

Det finns naturligtvis många svårigheter vad gäller dokumentationen av offentliga ritualer. Trots det är bokens texter förankrade i en tydlig och väl redovisad empiri. Sammantalet grundar den sig på ett fältarbete som bygger såväl på intervjuer, fotografering, videofilmning och eget deltagande som på ett sökande av pressmaterial och andra slags historiska källor. Överlag lyckas författarna både ge klagörande orientering av fenomenens övergripande karaktär och samtidigt förmedla intressanta iakttagelser av en mängd disparata detaljer. Texternas skilda empirier, kombinationen av material (pressklipp och andra källor), gör också att de metodiska tillvägagångssätten skiljer dem åt på ett intresseväckande sätt. Det är ett bra grepp att avsluta volymen just med en samlande studie av de källkritiska aspekter som kan anläggas på pressmaterialet.

Med dessa konkreta beskrivningar av människors rituella handlande i offentliga miljöer som underlag behandlar författarna flera frågeställningar som måste bedömas som viktiga och centrala för den etnologiska forskningen av idag. Resonemangen om de rituella processernas betydelse knyter också samman en internationellt vetenskaplig diskussion som förts inom och mellan olika forskningsdiscipliner under de senaste åren. Även om studien i högre utsträckning kunde ha relate-

rats till den äldre forskningstraditionen på "hemmaplan" så är dess förtjänster många. Främst detta att den utifrån ett konkret material förmår belysa, sammanhålla och delvis utveckla nya perspektiv och terminologier. Boken kommer att fylla en viktig uppgift som kurslitteratur och som inspirationskälla för etnologistuderande men torde även ha förutsättningar att bli uppskattad av en långt vidare läsekrets. Den tematiska diskussionen om hur dagens människor (deltagare och betraktare) förmår etablera rituella meningssammanhang på allmänna platser (hur offentliga miljöer transformeras till rituella scener eller kraftfält, påvisandet av människors rituella kompetens i det moderna samhället och klagörandet av massmedias roll i sammanhanget) är givetvis av stort intresse för människor i allmänhet. Texterna är dessutom väl-skrivna och lättlästa.

Jochum Stattin

Magnus von Platen: Svenska skägg. Våra manshakar genom tiderna. Fischer & Co. Stockholm 1995. 158 s. ill.

Vid Vitterhetsakademiens årshögtid den 21 mars 1983 höll litteraturhistorikern Magnus von Platen ett intressant och nöjsamt föredrag "Om skägg i Sverige". Sedan dess har han arbetat vidare på temat och presenterar nu ämnet för en bredare publik i boken "Svenska skägg. Våra manshakar genom tiderna". Medan litteraturvetare över lag bedriver en skrivkonst som främst tycks ägnad en intern krets av finsmakare skäms inte von Platen för att skriva fullt begripligt för oss andra om ett ämne som snarare hör till de låga än de höga och som satt tydligare spår i reseberättelser och andra tidsdokument än i poesi och litteratur.

Magnus von Platen brukar kulturhistorikerns rörliga sökarljus och låter oss följa skäggväxten från hedenhös till vårt eget växlingsrika sekel. Han refererar till en rik internationell litteratur men anser med rätta att de svenska skäggen är ofullständigt utforskade. I den utförliga litteraturförteckningen saknar jag dock Sigfrid Svenssons behandling av "Männens skägg- och hårvård" i Skånes folkdräkter (1935). Den är visserligen mycket kortfattad men sammanfattar i princip utvecklingen tidsmässigt, socialt och i viss mån rumsligt. Skånebönderna var mera modemedvetna på 1700-talet än smålandsbönderna, åtminstone vad skägget anbelangar.

Skäggen visar sig i hög grad vara modepräglade. Ett skäggprikt ansikte på ett porträtt eller fotografi är lätt att datera ungefärligt, eftersom man utanför bondeståndet varit angelägen att följa tidsmodet. Betecknande är att av femtio lundaakademiker endast fem saknade någon form av skägg i ett porträttgalleri 1918. Just sådana där samtidiga jämförelser är givande. Man kan göra dem långt tidigare. Jag tänker t.ex. på porträttgalleriet av dem som stod fadder vid Gustav IV Adolfs dop 1778. Inte en enda av bondeståndets ledamöter bar skägg vid detta tillfälle. Men kanske rakade hakor var en förutsättning för deltagandet vid ett så celeberrätt tillfälle (Bonden i konsten, 1985: 118).

Liksom utvecklingen i stort gick långsammare i äldre tid, var skäggmodets förändring trögare. Det tycks vara regenterna som lett modeligan. Skäggens storhetstid sträckte sig från Gustav Vasa till Karl X Gustav. Införandet av peruk medförde skäggmodets försvinnande för lång tid framåt. De franska perukmakarna bildade skrå 1655 och till det franska hovet var 40 perukmakare knutna. Skägg- liksom perukmodet i vårt land följde den internationella utvecklingen, låt vara med viss eftersläpning (Karl XII bryter trenden eftersom han varken bar skägg eller peruk). Perukmodet upphörde i sin tur med franska revolutionen och så småningom kom skäggen tillbaka. På Sveriges tron satt helskäggiga regenter från 1859 till 1924. Den kungliga skäggrapten är särskilt tacksam att studera tack vare de många porträtten. Åtminstone i hovkretsar gällde det att "följa John".

Ur fysisk synpunkt är det naturligare att bära skägg än att vara rakad. Skäggväxten markerar ju puberteten och de första skäggstråna torde i alla tider varit ett eftertraktat mandomstecken. Sedan mandomen inte längre ifrågasätts i omgivningen förhåller det sig nu annorlunda. von Platen aviserar en kommande doktorsavhandling av Carin Orrling om bronsålderns rakknivar. Även om de i bevarat skick är slöa lär de på sin tid ha varit fullt användbara.

Liksom peruken ersatte det egna håret kunde lösskägg ersätta eget skägg. Frågan är emellertid om huvudets eller hakans löshår är äldst. von Platen behandlar lösskäggen bland militären på 1700-talet, men på ett flygblad från Nürnberg omkring 1640 (W. Harms, Deutsche illustrierte Flugblätter I, Tübingen 1985:281) avbildas "24 Sorten allerhand zierliche wolmundirte teutsch-Französische und dieser zeit gebräuchliche Bärte". Liksom von Platen intresserar sig bildbladets utgivare även för de olika skäggtypernas benämningar. Många är kritiskt vitsiga liksom de svenska.

Inte enbart genom att följa modeförändringar-

na utan också genom att hålla fast vid ett invariant mode kunde en yrkeskategori utmärka sig. Det gällde prästeståndet som in på 1700-talet bevarade reformationstidens långskäggiga mode. Att mustaschen nära nog var ett yrkestecken bland officerarna har knappast varit allmänt känt. De som saknade förutsättningar att bära naturlig skäggväxt måste när det begav sig måla en mustasch! För böndernas del innebar den fria skäggväxten under ett skede att de distanserade sig från de ogifta bonddrängarna, vilket von Platen belyser med ett citat ur Lenaeus Delsboa Illustrata.

Ju mer vi nalkas vår egen tid, desto snabbare sker förändringarna. Min farfars far (1813–1886), som var småbrukare på småländska höglandet, bar skepparkrans. Farfar (1863–1933) var som seminarist renrakad. Som ung lärare i början bar han ett ståtligt svart skägg. Som pensionär hade han en kort mustasch, lika vit som håret. Far (1894–1979) var slätrakad utom en kort period under andra världskriget, då han bar mustasch (dock ej av hitlertyp). Själv har jag alltid varit slätrakad, men min son (f.1954) har i många år burit mustasch. Det förefaller alltså av en sådan liten generationsjämförelse som om skäggmodet växlat snabbast i slutet av 1800-talet och början av 1900-talet.

Att min kollega Jan Öjvind Swahn tillsammans med en skara jämnåriga uppträdde i TV hösten 1963 i en programserie där alla deltagare måste bära skägg och därför kallades "Skäggen" tyder på att de var trendbrytare. I vår egen tid torde skäggens vara eller icke vara i stor utsträckning styras av TV-mediet. Magnus von Platen följer utvecklingen fram till vår egen tids herrar med två dagar gammal skäggstubbe, men som så ofta annars mattas analysen ju närmare nuet vi kommer. För kulturhistorikern tycks det förgångna alltid bjuda mer av intresse än det samtida. Att följa utvecklingen borde vara en uppgift för SAMDOK. Veterligen finns ingen frågelista om vare sig skägg eller rakstugor. Också rakningen berörs av Magnus von Platen. Men här finns mer att göra både för kulturhistoriker och samtidsforskare.

Nils-Arvid Bringéus